

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 7, 100th Anniversary of Republic of Türkiye Special Issue

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Araştırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 09.08.2023

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 25.09.2023

DOI: 10.30692/sisad.1339869

AFYONKARAHİSAR MİLLETVEKİLİ RUŞEN EŞREF (ÜNAYDIN) BEY'İN KURUCU MECLİS'TEKİ FAALİYETLERİ (1923-1927)

*Afyonkarahisar Deputy Ruşen Eşref (Ünaydın) Bey's Activities in the Constituent Assembly
(1923-1927)*

ağlar ÖNGEL

Dr.

ORCID ID: 0000-0003-0169-7236

caglar.ongel89@gmail.com

Atıf/Citation: ağlar Öngel (2023), "Afyonkarahisar Milletvekili Ruşen Eşref (Ünaydın) Bey'in Kurucu Meclis'teki Faaliyetleri (1923-1927)", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.7, Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. Yılı zel Sayısı, s. 133-153.

z: Mondros Mütarekesi'nin 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanmasından sonra İtilaf Devletleri'nin Anadolu'yu işgale başlamasıyla ortaya çıkan halk direnişi, Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçmesiyle teşkilatlanmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasından sonra düzenli ordunun kurulmasıyla başlayan Türk İstiklal Harbi, Ocak 1921 yılı-11 Ekim 1922 tarihi arasını kapsamaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin tapusu niteliği taşıyan Lozan Barış Antlaşması ise 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanmış ve 23 Ağustos 1923 tarihinde ikinci meclisin milletvekilleri tarafından kabul edilmiştir. İşte bu meclis içerisinde yer alan milletvekillerinden birisi de Ruşen Eşref Ünaydın'dır. Ruşen Bey, genellikle edebi yönüyle bilinmektedir. Kendisi, birçok gazetede yazılar yazmış, kitaplar çıkarılmıştır. Özellikle Milli Mücadele dönemini kalemiyle desteklemiştir. Eşref Bey,  dönem Afyonkarahisar milletvekilliği yapmıştır. Milletvekilliği 1933 tarihinde son bulunca Dil Komisyon yeliği, Türk Dili Tetkik Cemiyeti görevlerinde yer almıştır. Tiran, Atina, Budapeşte, Roma, Londra bykeliliklerinde görev almıştır. Bu alışma, Ruşen Eşref Bey'in hem Cumhuriyetin ilk milletvekillerinden birisi olması münasebetiyle hem de meclis faaliyetlerinin bu zamana kadar ele alınmamasından dolayı edebi kişiliği değil sadece meclisteki konuşmaları ele alınacaktır. Ruşen Bey'in ikinci meclisteki konuşmaları, katıldığı oylamalar, itiraz ettiği konular, üzerinde durduğu ve ısrarcı olduğu hususlar hakkında bilgi verilecektir.

Aanahtar Kelimeler: Ruşen Eşref (Ünaydın), Cumhuriyet, Meclis, Milletvekili, Afyonkarahisar.

Abstract: The popular resistance that emerged when the Allied Powers began to invade Anatolia after the Armistice of Mudros was signed on October 30, 1918, was organized when Mustafa Kemal Pasha moved to Anatolia. The Turkish War of Independence, which started with the establishment of the regular army after the opening of the Turkish Grand National Assembly, covers the period between January 1921 and October 11, 1922. The Lausanne Peace Treaty, which is the title deed of the Republic of Türkiye, was signed on July 24, 1923, and accepted by the deputies of the second parliament on August 23, 1923. One of the MPs in this parliament is Ruşen Eşref naydın. Ruşen Bey is generally known for his literary side. He wrote articles in many newspapers and published books. He especially supported the War of Independence period with his pen. Eşref Bey served as a member of parliament from Afyonkarahisar for three terms. When his tenure as a Member of Parliament ended in 1933, he served as a Member of

the Language Commission and the Turkish Language Research Society. He served in the embassies of Tirana, Athens, Budapest, Rome, and London. In this study, only Ruşen Eşref Bey's speeches in the parliament, not his literary personality, will be discussed, both on the occasion of his being one of the first MPs of the Republic and because his parliamentary activities have not been discussed until now. Information will be given about Ruşen Bey's speeches in the second parliament, the votes he participated in, the issues he objected to, and the issues he emphasized and insisted on.

Keywords: Ruşen Eşref (Ünaydın), Republican, Parliament, Deputy, Afyonkarahisar.

GİRİŞ

Ruşen Eşref Bey, Osmanlı Devleti döneminin son zamanlarına tekamül eden 18 Mart 1892 tarihinde İstanbul'da doğmuştur. Babası Mustafa Eşref Bey, annesi Saffet Nimet Hanımdır (TBMM Albümü, 2010, s. 186). Baba tarafından aslen Sivaslı olup Vaizaaadeler ailesindedir (Birinci, 1988, s. 1). İlk ve orta öğrenimini 1911 yılında Galatasaray Lisesi'nde (*Mekteb-i Sultani*) tamamlamıştır (Öztürk, 1995, s. 41). Ardından İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne kaydolmuştur. Erkek Öğretmen Okulu (*Darülmüallimin-i Aliye*) öğretmenlerinden Ruşen Eşref Bey'in 19 Eylül 1911 tarihinden 15 Kasım 1915 tarihine kadar Galatasaray Lisesi'nde Türk dili dersi verdiği bilinmektedir. 24 Mart 1912 tarihinden itibaren Askeri Baytar Okulu'nda Fransızca öğretmenliğini ve 8 Aralık 1913 tarihinde de Erkek Öğretmen Okulu'nda Fransızca ve Türkçe öğretmenliğini üstlenmiş, aynı zamanda üç ayrı okulda ders vermiştir (Sağlam, 1999, s. 12).

Eşref Bey'in hayatına genel olarak bakıldığında edebi yönde temayüz ettiği görülür. Kendisi 14 Eylül 1916 tarihinde edebi türde Türk Yurdu dergisinde yazılar yazmaya başlamıştır (Sağlam, 1999, s. 23). Aynı yıl Necmeddin Sadık ve Mithat Sadullah'la birlikte okullarda okutulmak üzere 8 ciltlik bir okuma kitabı hazırlamıştır (İğdemir, 1959, s. 636). 1918 yılında "*Diyorlar ki*" adı ile kitap çıkarmıştır. Bu eser, 1972 yılında Şemsettin Kutlu tarafından hazırlanarak Milli Eğitim basımevi tarafından tekrar basılmıştır (Ed. Kutlu, 1972). Edebi görüşlerinin ilki olan "*Abdülhakhamid'de Bir Gün*" (Türk Yurdu, 18 Ocak 1917, s. 3300-3306) adlı yazısını Türk Yurdu dergisinde yayımlamıştır. Bu dergide "*Halide Hanımda Bir Gün*", ve "*Fazıl Ahmed Beyle Bir Gün*" adlı iki röportajı daha vardır (Türk Yurdu, 27 Eylül 1917, s. 3585; Türk Yurdu, 25 Ekim 1917, s. 3617).

22 Ekim 1917 tarihinde Mehmet Asım Us ve Ahmet Emin Yalman tarafından kurulmuş olan Vakit gazetesinin yazarları arasında Ruşen Eşref Bey de bulunmaktadır (İnuğur, 1993, s. 341; Yılmaz, 2016, s. 269-270). Ruşen Bey, bütün bu yayım faaliyetinin yanında öğretmenliğini de devam etmiştir. İstanbul Rus Ticaret Okulu, İngiliz High School, 1917-1918 yıllarında Alman Ticaret Okulu, 1918-1919 yıllarında ise altı ay süreyle Robert Koleji'nde de öğretmenlik yapmıştır. Eşref Bey, Galatasaray Lisesi edebiyat öğretmenliğine, 1919 yılında yeniden tayin edilmiştir (Sağlam, 1999, s. 27-28).

Vakit gazetesinde yazmaya başladıktan sonra Türk Yurdu dergisinde bir süre daha yazan Ruşen Bey, son olarak bu derginin 16 Şubat 1918 tarihli sayısında Maksim Gorki'den tercüme ettiği "*Hanla Oğlu*" adlı bir hikaye daha yayımlamış ve yaklaşık olarak beş yıl sonra yine Maksim Gorki'den yapacağı bir tercüme ile geri dönmek üzere Türk Yurdu dergisinden ayrılmıştır (Sağlam, 1999, s. 28).

Ruşen Eşref Bey, İstanbul'da çeşitli gazete ve dergilerde yazdığı yazıları kitap haline getirmeye çalışmış, diğer yandan da Vakit gazetesinde yayımladığı yazılarına devam etmiştir. İşgal kuvvetlerinin kurduğu sansür, baskı ve denetimlerine rağmen, Anadolu'da başlamak üzere olan Milli Mücadele ile ilgili bilgiler vermektense çekinmemiştir. O, Sivas Kongresi'nin gerçekleştiği sırada 10 Ekim 1919 tarihinde Tasvir-i Efkâr gazetesinin yazarı olarak Eskişehir üzerinden Sivas'a gitmek üzere yola çıkmıştır (Sağlam, 1999, s. 30-31). Kongreden sonra ise Mustafa Kemal Paşa, Amasya'dayken 24 Ekim 1919 tarihinde Ruşen Eşref Bey'in sorularını yanıtlamıştır (Keskin, 2012, s. 167).

Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle 6 Nisan 1920 tarihinde kurulan (Hakimiyet-i Milliye, 10 Nisan 1920, s. 1; Özkaya, 1985, s. 592) Anadolu Ajansı'nın idare heyeti azalığına getirilmiştir. Bununla beraber yine Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle Milli Mücadele'nin haklılığını bütün dünyaya duyurmak üzere 1921'de kurulan Hakimiyet-i Milliye gazetesinde yazarlığa başlamıştır (Sağlam, 1999, s. 36). Anadolu Ajansı'nın yanında Ankara hükümetinin resmi yayın organı da Hakimiyet-i Milliye gazetesidir (Sibgatullina, 2019, s. 2).

Birinci İnönü Muharebesi'nden sonra düzenlenen Londra Konferansı'na Osmanlı delege heyeti ile birlikte (Sağlam, 1999, s. 36) Ankara temsilcileri de davet edilince, TBMM Hükümeti tarafından söz konusu toplantıya gönderilen Anadolu delege heyetine basın danışmanı olarak Ruşen Eşref Bey'de katılmıştır (İkdam, 23 Şubat 1921, s. 1; Sağlam, 1999, s. 36; Öztürk, 1995, s. 24).

Ruşen Eşref Bey'in, 9 Mayıs 1921 tarihinde Hakimiyet-i Milliye gazetesinde bir yazısı yayımlanmıştır. Yazıda özetle; geçen sene utangaç ve perişan olduklarını, Türklerin Ramazan ayını silah üstünlüğüyle güven içinde geçirdiklerini ve bu durumun, memlekete kurutulmuş müjdesi olacağını vurgulamıştır (Hakimiyet-i Milliye, 9 Mayıs 1921, s. 1). 21 Haziran 1921 tarihinde yine aynı gazetede, Maarif Vekaleti tarafından (Milli Eğitim Bakanlığı), Ankara'da ve diğer çeşitli şehirlerde dersler ve konferanslar verildiği haberi yapılmıştır. Bunlar arasında Yakup Kadir Beyle birlikte Ruşen Eşref Bey'i de görmek mümkündür (Hakimiyet-i Milliye, 21 Haziran 1921, s. 2).

İnönü Muharebeleri kazanılmış ve 10 Temmuz 1921 tarihinde başlayan Kütahya-Eskişehir Muharebesi devam ederken, 18 Temmuz 1921 tarihli Hakimiyet-i Milliye gazetesinde, Yunan kuvvetinin verdiği ağır kayıplardan dolayı gücünün azaldığı haberi yapılmıştır. Ruşen Eşref Bey ise, cepheye gidip geldikten sonra aynı gazetede; "*İstanbul'da bitirdikleri sandıkları bizleri, Ankara'da görünce bitiremediklerini anlamışlardı*" diyerek savaşın seyri hakkında ipucu vermiştir (Hakimiyet-i Milliye, 18 Temmuz 1921, s. 2).

Eşref Bey, 3 Ağustos 1921 tarihli Hakimiyet-i Milliye gazetesinde, "*Manevi Kuvvetimiz*" başlıklı yazısında özetle, Türklerin savaş meraklısı olmadığını sadece varlığını muhafaza etmeye çalıştığını yazmıştır. "*Türkler bir ihtilal ordusudur*" dediği yazısında ise kurtuluş günlerinin yakını olduğunu vurgulamıştır (Keskin, 2012, s. 793).

Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemindeki ilk başkenti olan Bursa, 8 Temmuz 1920 tarihinde Yunan kuvvetleri tarafından işgal edilmişti. Ruşen Bey'de, bu işgal üzerine en etkili yazıyı yazarak tepkisini ortaya koymuştur. (Sınar, 2007, s. 338, 344). 7 Ağustos 1921 tarihinde: "*Azim ve İman*" başlığındaki yazısı Hakimiyet-i Milliye gazetesinde yayımlanmıştır. Yazıda; Türk Ordusu'nun, Yunan kuvvetlerini bitirmeye sadece mecbur değil mahkum olduğunu belirtmiştir. Milletin bağımsızlık için her şeyini feda edebileceğini dile getirmiştir. Mustafa Kemal milletin, millet de onun hizmetindedir demiştir (Hakimiyet-i Milliye, 7 Ağustos 1921, s. 2; Keskin, 2012, s. 796; Birinci, 1988, s. 142-146).

Ruşen Eşref Bey, bu sefer Hakimiyet-i Milliye gazetesinin 10 Ağustos 1921 tarihindeki yazısında Türk ordusunu "*ümit ordusu*"na benzeterek, esirlikten kurtulamayan, ruhu bunalmış Müslüman ülkelerine bile ışık saçıcı bir pencere olarak tasvir etmiştir (Hakimiyet-i Milliye, 10 Ağustos 1921, s. 2). 14 Ağustos 1921 tarihinde ise "*birkaç yıl içinde bu mülkün yarısı, öbür yarısının bağrına muhacir diye çöktü; çekilen acılar unutulmayacak ve intikam mutlaka alınacak*" diyecektir (Hakimiyet-i Milliye, 14 Ağustos 1921, s. 2).

Ruşen Bey, bir taraftan gazetelerde yazılarıyla halkı bilgilendirirken diğer yandan da öğretmenliği sürdürmüştür. 1 Kasım 1921 tarihinde Ankara Erkek Lisesi edebiyat öğretmenliğine tayin edilmiştir (Öztürk, 1995, s. 41). Fakat çok kısa bir süre sonra Buhara Elçiliği Başkatipliğine atanması gündeme gelince sadece üç hafta devam eden bu görevinden

istifa etmiştir. Eşref Bey, yaklaşık on yıldır çeşitli okullarda devam ettirdiği öğretmenlik hayatına 21 Kasım 1921 tarihinde veda etmiştir (Sağlam, 1999, s. 39).

Ruşen Eşref Bey, Hakimiyet-i Milliye gazetesinde 19 Ocak 1922 tarihinde “*Büyük Hitabeye Dair*” başlıklı yazısı yayımlanmıştır. Yazıda; “*Müslüman kardeşlerin üzüntüsüne üzülüyor, sevincine seviniyorsak, onlar da Sakarya zaferine aynı sevinçle eşlik ediyor*” diyerek Müslüman ülkelerle aynı hislere sahip olduğunu belirtmiştir (Hakimiyet-i Milliye, 19 Ocak 1921, s. 1).

Eşref Bey, 12 Şubat 1922 tarihinde Buhara Elçilik Kurulu'na danışman olarak atanmış ve kurul 12 Nisan 1922 tarihinde Ankara'dan hareket etmiştir (BCA, 30..18.1.1/4.47..19./107-7; Keskin, 2012, s. 1066). Bunların yanı sıra Mustafa Kemal Paşa'yı Türk basınına ilk defa tanıtan kişi Eşref Bey olmuştur (<http://www.kimkimdir.net.tr/kisiler/rusen-esref-unaydin>. [Erişim tarihi: 20.06.2023]).

II. Dönem Afyonkarahisar Milletvekili Ruşen Eşref Bey

Milli Mücadele dönemi bitmiş, 23 Nisan 1920 tarihinde kurulan Gazi Meclis görevini tamamlayarak, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk meclisi olan kurucu meclis faaliyete başlamıştır. Ruşen Eşref Bey'de 15 Temmuz 1923 tarihinde, Afyonkarahisar merkezinden 103, Sandıklı kazasından 32, Dinar kazasından 14, Çivril kazasından 36, Emirdağ kazasından 39, Bolvadin kazasından 34 olmak üzere toplam 258 oy alarak milletvekili seçilmiştir (TBMM (Türkiye Büyük Millet Meclisi) Arşivi, Ruşen Eşref Bey, Seçim Mazbatası). O, 11 Ağustos 1923 tarihinde mecliste milletvekili yemini etmiştir (TBMM. ZC (Zabıt Ceridesi), 11.08.1923, s. 4). 12 Ağustos 1923 tarihinde mazbatasını meclis tarafından onaylanmıştır (TBMM Arşivi, Ruşen Eşref Bey, Hal Tercümesi; TBMM. ZC., 12.08.1923, s. 24). Eşref Bey, Divan Katipliği için 189 milletvekilinin katıldığı 14 Ağustos 1923 tarihinde yapılan oylamada 182 oyla seçilmiştir (TBMM. ZC., 13.08.1923, s. 46; TBMM. ZC., 14.08.1923, s. 52). 16 Ağustos 1923 tarihinde ise Dışişleri Komisyonluğuna seçilmiştir (TBMM. ZC., 16.08.1923, s. 73).

Ruşen Eşref Bey'in milletvekilliği sırasındaki ilk oylamasını, 23 Ağustos 1923 tarihinde Lozan Barış Antlaşması'nın kabulüne dair birinci kanun başlığı altında evet oyu vererek gerçekleştirdiği görülmektedir (TBMM. ZC., 23.08.1923, s. 286-287).

O'nun, ilk konuşması ise Zonguldak Milletvekili Tunalı Hilmi Bey tarafından 23 Ağustos 1923 tarihindeki “*Türkçe Kanunu*” teklifi üzerine olmuştur. 1 Eylül 1923 tarihinde milletvekilleri tartışırken Afyonkarahisar Milletvekili Ruşen Eşref Bey, TBMM akademi midir? sorusunu sormuştur. Hilmi Bey'de Türkçe dilinin nerelerden geldiği, hangi devlet dilinin kendine has bir yapısı olduğu sorusunu sormuş ve meclisteki milletvekilleriyle konu tartışılmıştır. Bu sırada Ruşen Bey, araya girerek bu konunun mecliste halledilmeyeceğini ifade etmiştir. İstanbul Milletvekili Yusuf Akçura Bey de ana dil konusunda Maarif Komisyonu'na havale edilirse meselenin çözüleceğini söylemiştir. Bunun üzerine Aksaray Milletvekili Besim (Atalay) Bey de konuşmaya dahil olarak, yazarlar nasıl alırsa o şekilde devam ederler bunun için de meclisin yaptırımını lazım demiştir. Ruşen Eşref Bey de yazarlar bununla susacak mı? sorusuna karşılık Besim Bey, susmasınlar istediği kadar yazsınlar yeter ki yazmak istesinler demiş ve bir kanun ile bunun önüne geçilebileceğini ifade etmiştir. Ruşen Bey'de bunun örneği var mı denilince Besim Bey Londra'da olduğunu belirtmiştir. Meclis Başkanı tarafından görüşmenin yeterli olup olmadığı meclise sorulmuş ve görüşme yeterli görülmemiştir (TBMM. ZC., 01.09.1923, s. 339-342).

Posta kanunu ve Posta Telgraf Komisyon mazbatasında yer alan posta tesis edilmeyen yerlerdeki köylerin cezadan hariç tutulmasını konusunda ceza ile ilgili hükümler bölümü 3 Eylül 1923 tarihinde mecliste görüşülürken, Ruşen Eşref Bey söz alarak; köylünün üç kuruşa gönderdiği şeyi şehirlide aynı fiyata gönderdikten sonra, köylü nasıl bu durumdan yararlanacak? Bunda köylünün faydasına olan nedir? Şehirlinin üçe yolladığını, köylü ikiye mi gönderecek? sorularını sormuştur. Saruhan Milletvekili Sabri Bey'de, Posta ve Telgraf İdaresi, gönderilen

paralardan fazla toplayacak olursa onunla sürekli olarak tesisatta bulunacağını; bundan da halk ve köylünün faydalanacağı cevabını vermiştir. Bu durum Eşref Bey'in köylünün faydasına olmayan şeylere karşı duruşunu göstermektedir (TBMM. ZC., 03.09.1923, s. 399, 408).

Yine aynı gün bu sefer Ruşen Eşref Bey'in ilk teklifi görülmektedir. Posta Kanunu'nun 12. maddesi milletvekilleri arasında görüşülürken Eşref Bey, memlekette eksik olan şeyin eğitim olduğu ve eğitimin, fikirlerin yayılmasında önemli bir araç olduğunu ifade etmiştir. Öncelikle iki paraya giden bir gazetenin şimdi yirmi paraya gitmesinin gazete okuma merakında olanları zor duruma düşüreceğini belirtmiştir. Posta gelirlerinin artmasının önemli olduğunu ancak ondan da önce eğitim ve kültürün yayılmasının gerekliliğine vurgu yapmıştır. Bundan dolayı gazetelerin 50 gramından alınan 20 paraya, posta ücretinin 10 paraya indirmelidir diyerek düşüncelerini ifade etmiştir. Sonuç olarak 12. maddede yer alan 50 gramdaki 20 para yerine 10 para alınmasını teklif etmiş ve görüşmeye alınması kabul edilmiştir. 9 Eylül 1923 tarihinde tekrar 50 gramdaki 20 paranın 10 paraya indirilmesini tekrar teklif etmiştir ve meclis tarafından kabul edilmiştir (TBMM. ZC., 03.09.1923, s. 412-415; TBMM. ZC., 09.09.1923, s. 14).

Afyonkarahisar Milletvekili Ruşen Eşref Bey'in mecliste muhalif bir yanı olduğu da göze çarpmaktadır. Bunlardan birisi mecliste Posta Kanunu ile ilgili tartışmalar yaşanırken olmuştur. Masrafların fazla olması 9 Eylül 1923 tarihinde gündeme gelmiştir. Ruşen Bey de, Pul masrafı çoksa halkın ne suçu var diyerek tepki göstermiştir (TBMM. ZC., 09.09.1923, s. 13).

Sonuç olarak Posta Kanun 12. maddesi 12 Eylül 1923 tarihinde oya sunulmuş ve kabul edilmiştir. Kanuna evet oyu verenler arasında Afyonkarahisar Milletvekilli Ruşen Eşref Bey'de vardır (TBMM. ZC., 12.09.1923, s. 66-67).

Ruşen Eşref Bey, İstanbul'da yaşamasına ve Afyonkarahisar'a hiç gelmemesine rağmen kendisi milletvekili olduğu Afyonkarahisar halkının ihtiyaçlarını da mecliste dile getirmiştir. Örnek olarak 13 Eylül 1923 tarihinde, "*Muhtacîni zürraa tavizan tohumluk, çift hayvanatı ve alâtı ziraiye itası için İktisat Vekâleti 1339 senesi bütçesine 500.000 lira tahsisat vazına dair kanun*"un Muvazene-i Maliye mazbatasını mecliste görüşülürken gerçekleştirmiştir. Ruşen Eşref Bey ilk sözü almış ve Afyonkarahisar'ın yardımı muhtaç olan yerlerden birisini olduğunu belirtmiştir. Şehrin çektiği felaket anılarına hükümetin de şahit olduğunu da eklemiştir. Afyonkarahisar'a tarım araç ve gereçlerin gönderilip gönderilmeyeceğini sormuş ve orada yüz binlerce hayvanın kaybolduğunu vurgulamıştır. Ekonomi Bakanı "*İktisat Vekili*" Mahmud Esad Bey'de, bu konu hakkında kendi konuşması arasında cevapladığını söylemiştir (TBMM. ZC., 13.09.1923, s. 93). 15 Eylül 1923 tarihinde, Ruşen Eşref Bey, 2. maddede yer alan 100.000 liranın, tarım aletleri ve çift hayvanları alınması için teklifte bulunmuş, ancak kabul edilmeyerek 2. madde aynen kabul edilmiştir (TBMM. ZC., 15.09.1923, s. 124). Sonuç olarak 17 Eylül 1923 tarihinde ziraat aletleri, çift hayvanat ve tohumluk üzerine kanun mecliste oylamaya sunulmuş ve Ruşen Eşref Bey'in de evet oyu kullanmasıyla kanun kabul edilmiştir (TBMM. ZC., 17.09.1923, s. 173).

Afyonkarahisar Milletvekili Ruşen Eşref Bey 3 Aralık 1923 tarihinde, "*Galatasaray Lisesinde sene-i tedrisiye ortasında Maarif Vekâletince tatbik edilen dört maddelik hususun izahına dair*" soru önergesi meclis tarafından Maarif Vekaleti'ne gönderilmiştir (TBMM. ZC., 03.12.1923, s. 4).

5 Aralık 1923 tarihinde Ortaöğretim Öğretmenleri hakkında yasa tasarısı ve Maarif Komisyon mazbatasının 8. maddesi mecliste görüşülmüştür. Ruşen Bey, maddenin doğru olduğunu ancak kendisinin ikinci kısma itiraz ettiğini ifade etmiştir. Ruşen Bey, mevcut öğretmenlerden şartları sağlamayanların yeterlilik belgesi bulunmasının şart olduğunu vurgulamıştır. Eğer bu gerçekleşecek olursa önceki durumları da kapsayacağını belirtmiştir. Uzun yıllar öğretmenlik yapan kişilerin haklarının olduğu, bundan dolayı onların ikinci kısımdan dolayı tekrar sınava tabi olmalarının doğru olmayacağını, bu konuda öğretmenin okullarına devam etmesinin aksamış olacağını dile getirmiştir. Onun için bu ikinci kısmın kalkmasını teklif etmiş ve

meclisteki milletvekilleri tarafından uygundur sesleri yükselmiştir (TBMM. ZC., 05.12.1923, s. 48, 50-51).

Ortaöğretim Öğretmenleri hakkında yasa tasarısı ve Maarif Komisyon mazbatasında yer alan 10. madde 5 Aralık 1923 tarihinde görüşülmeye başlanmıştır. Eşref Bey, bu maddede, öğretmenlerin geçici ve sabit olmak üzere ikiye ayrıldığını belirtmiştir. Geçici öğretmenlerin okutabileceği ders saatinin 7 olacağı açıklanmıştır. Bu türlü ders okutan kişilerin sayısı şimdilik çok olmadığını dillendirmiştir. Maddenin kabul edilmesi halinde başka okullardaki öğrencilerin öğretmenden faydalanmasının önüne geçileceğini ifade etmiştir. Bundan dolayı 10 saate çıkarılmasını teklif etmiştir. Ekonomi, bilim ve fen olmak üzere birtakım uzmanlık gerektiren derslerin olduğunu, bu derslerin iyi verilmesi için en azından 10 saate kadar ders verilmesini teklif etmiş ve konuşmasına devam ederek teklifinde ısrarcı olmuştur (TBMM. ZC., 05.12.1923, s. 48, 51-52, 54).

Ortaöğretim Öğretmenleri hakkında mecliste konuşmalar devam ederken Afyonkarahisar Milletvekili Ruşen Eşref Bey, 10. maddeden süreli öğretmenlerin 7 saatten fazla ders verdikleri takdirde sabit öğretmenler konumuna geldiğini ifade etmiştir. Uzman öğretmenlerden yararlanmak için ders saatinin 7 saatten 10 saate çıkarılmasını teklif etmiştir ancak teklif kabul edilmemiştir (TBMM. ZC., 05.12.1923, s. 58). 10. madde; *“öğretmenler görev olarak sabit ve süreli olarak iki kısma ayrılmıştır. Sıralı sınıf derslerini alan öğretmenler sabit kısımdandır. Bir okulda haftada 7 saatten fazla ders okutmak sorumluluğu olmayan süreli öğretmenler sınıfını teşkil ederler”* şeklinde meclis tarafından kabul edilmiştir (TBMM. ZC., 05.12.1923, s. 59).

Eşref Bey, bu sefer de Ortaöğretim Öğretmenleri hakkında kanununun 14. maddesi üzerinde görüşlerini bildirmiştir. O, süreli öğretmenlerle, sabit öğretmenlerin maaşlarında çok fark olduğunu belirtmiştir. Sabit öğretmenlerin 1.700 kuruşla, süreli öğretmenlerin 1.000 kuruşla işe başladığını ifade etmiştir. Sabit öğretmenlerin dil dersi gibi herkesin okutabileceği dersleri okuttuklarını, bu derslerin uzmanlık dersi olmadığı cümlesini sarf etmiştir. Eşref Bey, felsefe okutan da iktisat okutan da vardır. Bunlar uzmanlık derslerinden 1.000 kuruştan başlayarak 2.000 kuruşa kadar alabilirler. Süreli öğretmenlerin staj süresine dair hiçbir şey söylenmemiştir. Bunun için süreli öğretmenler staj süresince ne kadar maaş alacaklarsa açıkça belirtilmesi lazımdır demiştir. Ruşen Bey, bu durum sınıf öğretmenlerinin zor durumda kalmaları için en azından bunların da maaşlarına ilave yapılmasını ve tıpkı sabit öğretmenlerin zamlarına yapıldığı gibi aynı derecede arttırılmasını istemiştir. O, *“süreli öğretmenler staj süresince 1.000 kuruş maaş alırlar. Öğretmenlik ünvanını aldıkları tarihten itibaren 1.200 kuruş alırlar ve hizmetinin 21. yılına kadar her 3 yılda ve 21. yılından 29. yılına kadar her 2 yılda bir zam yapılmak suretiyle tıpkı diğer öğretmenler gibi terfi etsinler.”* Bu yapılırsa öğretmenler mağduriyet yaşamamış ve iki öğretmen arasında biri sabit, diğeri süreli bulunmaktan dolayı karışıklık çıkmamış olur diyerek madde hakkında düşüncelerini meclis kürsüsünden seslendirmiştir (TBMM. ZC., 05.12.1923, s. 48, 66).

Ortaöğretim öğretmenleri kanununda yer alan 14. madde için Ruşen Eşref Bey, süreli öğretmenlerin staj süresini 1.000 kuruş maaş alırlar. Öğretmenlik ünvanını aldıktan sonra 1.200 kuruşa çıkartılır. Hizmetin 21. yılına kadar her 3 yıla ve 21 yıldan sonra ise her 2 yılda 100 kuruş zam yapılmasını teklif etmiştir. Meclis Başkanı tarafından teklif komisyona gönderilmiştir (TBMM. ZC., 05.12.1923, s. 48, 68). Eşref Bey, 15. madde tartışılırken de konuşma yaptığı tespit edilmiştir (TBMM. ZC., 05.12.1923, s. 48, 68-69).

8 Aralık 1923 tarihinde, *“Müddeti mezuniyetini tecavüz ettiren mebusların tecavüz ettirdikleri müddetin mezuniyeti kanuniyelerinden mahsubu hakkında Divanı Riyaset kararları”* mecliste görüşülmüş ve Ruşen Eşref Bey'e 12 gün izin verilmiştir (TBMM. ZC., 08.12.1923, s. 110).

Ortaöğretim öğretmenleri hakkında yasa tasarısı ve Maarif Komisyon mazbatasınının 18. maddesi 10 Aralık 1923 tarihinde mecliste görüşülmüştür (TBMM. ZC., 10.12.1923, s. 135-136) Eşref Bey bu madde hakkında, öğretmenlerin başka bir yerlere gitmesi halinde hem iş bulamayacağını

hem de bir takım maddi zarara uğrayacağına dikkat çekmiştir. Özellikle geldiği yerde de maaşını alamamasından dolayı sefaletinin iki kat artacağı üzerinde durmuştur. Eşref Bey, ikinci olarak bir bölgede okul yanarsa öğretmenlerin mecburen açıkta kalacağını vurgulamıştır., Okulda Almanca ve Fransızca gibi bazı derslerin seneye kaldırıldığında, o dersleri okutan öğretmenin açıkta kalacağını belirtmiştir. Öğretmenin bu sefer başka yere gideceğini, başka bir yere tayin edileceğini ifade etmiştir. Bundan dolayı öğretmenlerin hukukunun korunmasının önemli olduğunu söylemiştir. Eğer meclis burada mevcut olan 6 ayı fazla görüyorsa bunu azaltabilir, 6 ayı, 3 aya indirebilir. Fakat her halde öğretmenlerin hukukunu koruması gereklidir diyerek düşüncelerini ifade etmiştir. Eşref Bey, kutsal olan öğretmenlik mesleğinin zarar görmemesi için milletvekillerinin ellerinden gelen çabayı sarf edeceklerini, bundan dolayı maddenin kalmasını teklif etmiştir. Ardından, “belki 6 ayı, 3 aya indirirsiniz. Bu konuda önergemi de arz ediyorum” diyerek konuşmasını sonlandırmıştır (TBMM. ZC., 10.12.1923, s. 138). Ardından mecliste milletvekilleri adı geçen maddeyi usul ve esas üzerinden tartışmışlardır. Ruşen Bey’de tartışmalara dahil olmuştur. Sonuç olarak Meclis Başkanı tarafından Muvazene-i Maliye Komisyonu’na gönderilmesine karar verilmiştir (TBMM. ZC., 10.12.1923, s. 139-140). Ruşen Bey, İstiklal Mahkemeleri Kanununun 5. maddesinin değiştirilmesi hakkında evet oyu kullanarak 1923 yılının son oylamasına katılmıştır (TBMM. ZC., 26.12.1923, s. 485-486).

27 Aralık 1923 tarihinde, Hıyanet-i Vataniye’den mahkum Yalvaç Asker Alma Şubesi’nden Yüzbaşı İsmail Hakkı Efendi’nin affedilmesi hakkında Adliye Komisyon mazbatasının 1. maddesi görüşülmüştür. Ruşen Eşref Bey, madem ki, bunun affedilmesi talep ediliyor, o halde kanun maddesinden emeklilik meselesi sanırım ayrı bir şeydir. Biz yalnız af edilmesine karar veririz, emekliliği Müdafaa-i Milliye Vekaleti “*Milli Savunma Bakanlığı*” ayrıca yapsın. Yani burada iki şey diğerini bozuyor dedikten sonra mecliste doğru sesleri yükselmiştir. Madde üzerine konuşmalar devam ederken Eşref Bey tekrar söz alarak, görüşmeler yeterlidir. Bir subayın emeklilik isteği kanun gereğince Müdafaa-i Milliye Vekaleti’ne verilmiş olduğundan bu kanundaki emeklilik kelimesinin çıkarılmasını teklif etmiştir. Meclis Başkanı da, komisyona tekrar iadesi yapılacağını ifade etmiştir. Ancak Ruşen Eşref Bey itiraz ederek teklifin Heyet-i Umumiyeye arz edilmesini istemiştir (TBMM. ZC., 27.12.1923, s. 494-495, 497, 501).

1924 yılına gelindiğinde mecliste Ruşen Eşref Bey’in katıldığı ilk oylama “*Memurini mülkiyenin tekaüdüne dair olan Kanun ile Askerî tekaüt ve istifa Kanununda muharrer cüzdan bedelâtının tadili hakkında*” 14 Ocak 1924 tarihinde olmuştur. Oylamaya 125 milletvekili katılmıştır. Kanun 4 çekimser oya karşı 121 oyla kabul edilmiştir. Oylamada Ruşen Eşref Bey evet oyu vermiştir (TBMM. ZC., 14.01.1924, s. 126).

16 Ocak 1924 tarihinde ise “*Tekaüt ve İstifa Kanununun ellinci maddesinin fıkra-i âhiresine mütaallik Müdafaa-i Milliye Encümeninin tefsir mazbatası*” oylamaya sunulmuştur ancak yeterli çoğunluk sağlanamadığı için kanun kabul edilmemiştir. Kanunun oylamasında Ruşen Eşref’inde aralarında bulunduğu 10 milletvekili çekimser oy kullanmıştır. Bu, Eşref Bey’in ilk çekimser oyu olarak tespit edilmiştir (TBMM. ZC., 16.01.1924, s. 159).

Ruşen Eşref Bey, mecliste usul anlamında da itirazları olmuştur. Örnek olarak 19 Ocak 1924 tarihinde Telgraf ve Telefon Kanunu mecliste görüşülürken Sabri Bey, komisyon adına değil milletvekili sıfatıyla konuşma yapacağını belirterek söz almıştır. Ruşen Eşref Bey’de, “*Reis Beyefendi! Nasıl sorabilirler, Sabri Bey komisyon adına söz söylemiyor. Beyefendi sıfatını belirtsin ondan sonra söz alsın*” diyerek tepki göstermiştir (TBMM. ZC., 19.01.1924, s. 211-213).

Ruşen Eşref Bey’in, bazen de verdiği teklif mecliste gündeme alınacakken kendisinin olmamasından dolayı vazgeçilmiştir. Buna örnek olarak da, Ruşen Eşref Bey’in, Galatasaray Lisesi’nde öğretim yılı ortasında Maarif Vekaleti’nce uygulanacak dört maddelik konunun açıklamasına dair Maarif Vekaleti’nden soru teklifi, 21 Ocak 1924 tarihinde Eşref Bey’in

mecliste bulunmamasından dolayı Meclis Başkanı tarafından bir sonraki toplantıya ertelenmiştir (TBMM. ZC., 21.01.1924, s. 251).

Afyonkarahisar Milletvekili Ruşen Eşref Bey'in, mecliste önerilerde de bulunduğu görülmektedir. Telgraf ve Telefon Kanununun 14. maddesi mecliste 21 Ocak 1924 tarihinde görüşülmeye başlanmış (TBMM. ZC., 19.01.1924, s. 211; TBMM. ZC., 21.01.1924, s. 272). Bolu Milletvekili Şükrü Bey ve Sabri Bey telefon tellerinin nereden geçeceği ile ilgili konuşmalarını yaptıktan sonra Ruşen Eşref Bey de sokağın altından geçsin önerisinde bulunmuştur (TBMM. ZC., 21.01.1924, s. 274).

Afyonkarahisar Milletvekili Ruşen Eşref Bey'in, 23 Ocak 1924 tarihinde Galatasaray Lisesinde ders yılı ortasında uygulanacak olan dört maddelik konu mecliste tartışılmaya başlanmıştır. Eşref Bey, Galatasaray Lisesindeki dört maddenin hemen uygulanması yüzünden bir buhran içinde kaldığını söylemiş ve bunu da mecliste dört madde halinde açıklamıştır. Bu açıklamaların özünde, öğrencilerin ve öğretmenlerin mağdur olduğunu, insicamın bozulduğunu ve bundan dolayı bu konu hakkında Maarif Vekaleti'nin cevap vermesini talep etmiştir (TBMM. ZC., 23.01.1924, s. 288). Mersin Milletvekili ve Maarif Vekili Safa Bey'de Eşref Bey'e uzun bir açıklama ile cevap vermiştir. (TBMM. ZC., 23.01.1924, s. 288-290). Ruşen Bey'de, meselenin bakanın anlattığı kadar basit olmadığını ifade etmiştir. Düzenin bozulduğunu, zarar gören öğrenci sayısının 603 olduğunu belirtmiştir. Bu 603 öğrencinin ya sınıflarının düşüldüğünü ya da yükseltildiğini, sınıflarından aşağı inenlerin, sınavlarını vermiş olmalarına rağmen bir veya iki sınıf aşağıya indirildiğini, heveslerinin kırıldığını ifade etmiştir. (TBMM. ZC., 23.01.1924, s. 290). O, Galatasaray Lisesi'nin 50 senelik bir kurum olduğunu, istibdat döneminde kurulan okula bu zamana gelince kadar hiç kimsenin müdahale etmediğini vurgulamıştır. Ancak Maarif Vekili'nin birleştirme meselesini ileriye sürdüğünü ve bu durumda öğretimde karışıklığı sebebiyet verdiğini dillendirmiştir. Yaptırımlar durumunda ise öğrencilerin alt ve üst sınıflara alınması okul içinde hem ruhen, hem de düzen noktasında bir kargaşalık meydana getirdiğini ve arkasından da idarenin bocaladığını vurgulamıştır (TBMM. ZC., 23.01.1924, s. 291). Eşref Bey, Galatasaray Lisesi'nin, memleketin en güzide ailelerinin çocuklarına dil öğrettiğini, dışişlerine çok hizmeti dokunduğunu, Ticaret camiasından öğrencisine kadar birçok alanda istifade edilen bir kurum olduğunu belirtmiştir. Tevfik Fikret, Abdurrahman Şeref gibi birçok önemli kişilerin bu kurumdan çıktığını ancak bu şekilde hareket edilirse Galatasaray Lisesi'nden kaçan bir öğrencinin, en milli dönemde Cumhuriyetin en kuvvetle olduğu zamanda gidip rekabet ettiği Robert'e veya Sen Joseph'e gideceğini söylemiştir (TBMM. ZC., 23.01.1924, s. 292).

Afyonkarahisar Milletvekili Ruşen Eşref Bey'in kurucu meclisteki ilk defa hayır kullandığı kanun oylaması “1316 ve 1317 tevellütlü şimendifer müstahdemininin vazife-i hazıralarında terklerine dair layiha-i kanuniye ile aynı tevellütlü telgraf muhabere memurlarının ve muallimlerin askerlikten istisnaları hakkındaki tekalif-i kanuniyenin reddine dair”dir. Oylamaya 132 kişi katılmıştır. 64 kişi kabul, 67 ret ve 1 kişi çekimser oy kullanılmıştır (TBMM. ZC., 28.01.1924, s. 447).

14 Şubat 1924 tarihinde Tarife Kanunu'nun maddeleri mecliste görüşülürken Kütahya Milletvekili Recep Bey ile Afyonkarahisar Milletvekili Ruşen Eşref Bey, basın araç ve gereçlerle gazete ve kitap kağıtlarından Gümrük vergisi alınması memleketin önemli bir ihtiyacı olan eğitimin ilerlemesine engel olacağından 3. maddenin kaldırılmasını ve mevcut 9 Aralık 1920 tarihli kanun hükmünün kalmasını teklif etmişlerdir. Teklif meclis tarafından kabul edilmiş ve 3. madde kaldırılmıştır (TBMM. ZC., 14.02.1924, s. 858). 1 Mart 1924 tarihine gelindiğinde ise 5. Şube'ye Afyonkarahisar milletvekili Ruşen Eşref Bey seçilmiştir (TBMM. ZC., 01.03.1924, s. 13-14).

Ortaöğretim Öğretmenleri hakkında Maarif Komisyon mazbatasının maddeleri 13 Mart 1924 tarihinde mecliste görüşülmeye başlanmıştır. Ruşen Eşref Bey, 3. maddeye darülfünundan sonra “ali ve orta darülmualimin ve darülmualimat kaydının ilavesiyle dördüncü maddenin

kaldırılması, ayrıca 5. maddedeki ‘ali’ kelimesinden sonra, ‘orta’ kelimesinin ilavesini” teklif etmiştir. Hemen ardından Meclis Başkanı’ndan söz alarak, bu sefer de ali yerine yüksek kelimesini koyalım. Meclis müsaade ederse yüksek ve orta tedrisat diyelim demiştir. Mecliste oylama sonucu teklif kabul edilmiştir. 3. madde; “Orta tedrisat mektepleriyle darülmualimin ve darülmualimat muallimleri, darülfünun, yüksek orta darülmualimin ve darülmualimat ve yüksek ihtisas mektepleri mezunlarından intihabolunur” olarak değişmiştir. Mecliste, 14., 16., 17., 20., 21., 22. ve 33. maddeler görüşülürken de Ruşen Eşref Bey’in müdahil olduğu ve maddeler hakkında düşüncelerini ifade ettiği görülmektedir (TBMM. ZC., 13.03.1924, s. 386-387, 388-405).

9 Nisan 1924 tarihinde, belirli tarifeli nakliye araçlarıyla seyahat eden yolculardan alınacak nakliye vergisi hakkında Nafia “Bayındırlık” ve Muvazene-i Maliye Komisyon mazbatalarının maddeleri görüşülmüştür. Gümüşhane Milletvekili Zeki Bey, demir yolu istasyonlarında yolcu olmadan giren ziyaretçilerden 5 kuruş ücret alıyorlar. Mesela bir adam; pederini veya kardeşini yolcu edecek, ona bilet veriyorlar ve 5 kuruş alıyorlar. Bu, ne parasıdır? Doğrudan doğruya vergi almak bunların hakları mıdır? Bu konuda bir imtiyaz var mıdır? sorusunu sormuştur. Bunun üzerine Ruşen Eşref Bey, kanunla ne ilgisi var? Dünyanın her tarafında böyledir diyerek Zeki Bey’e cevap vermiştir (TBMM. ZC., 09.04.1924, s. 455, 462).

Feridun Fikri Bey ve arkadaşlarının 22 Nisan 1924 tarihinde yedek subayların terfi etmesi konusunda mecliste milletvekilleri tarafından görüşülmüştür. Afyonkarahisar Milletvekili Ruşen Eşref Bey, yedek subayların terfi hakkında 6. maddenin bağımsız olarak 1. madde olarak kabul edilmesini teklif etmiştir. Meclis başkanı da maddenin incelendiğini ifade ettikten sonra meclisteki milletvekillerine bu madde ile ilgili söz isteyen var mı diye soru yönetsmiş ancak kimse söz almamıştır. Ardından maddelere geçilmesi için oylama yapılmış ve maddelere geçilmesine karar verilmiştir (TBMM. ZC., 22.04.1924, s. 1098-1099).

Afyonkarahisar Milletvekili Ruşen Eşref Bey’in çekimser oy kullandığı son kanun, 22 Nisan 1924 tarihinde gerçekleşen “İstanbul’a ithal edilecek buğday ve un mamulâtından tarife-i asliyede muharrer resimin on iki misli istiyfasına dair kanunun maddelerine geçilmesi” üzerine olmuştur. Kanun, 138 milletvekilinin katılımıyla gerçekleşmiştir. 102 milletvekili kabul oyu verirken 26 milletvekili reddetmiştir. 10 milletvekili ise çekimser kalmıştır (TBMM. ZC., 22.04.1924, s. 1123-1124).

1 Kasım 1924 tarihinde 2. Şube üyeleri arasında Ruşen Eşref Bey’de vardır (TBMM. ZC., 01.11.1924, s. 8). “Divan Riyaset” Katipliklerine üye seçimi ise 17 Kasım 1924 tarihinde yapılmıştır. Ruşen Bey, 139 oy ile seçilmiştir (TBMM. ZC., 17.11.1924, s. 275).

Giresun Milletvekili Hakkı Tarık Bey’in, 27 Aralık 1924 tarihinde; İlkokul öğretmenliği kararnamesinin değiştirilmesine dair 8 Nisan 1923 tarihli kanunun 13. maddesinin değiştirilmesi hakkında Maarif, Dahiliye “İçişleri” ve Muvazene-i Maliye Komisyon mazbataları görüşülmüştür (TBMM. ZC., 27.12.1924, s. 254). Eşref Bey, Maarif Komisyon Başkanı adına söz alarak, İlköğretim öğretmenlerinin maaşlarının yetersiz olduğundan dolayı istenilen hizmetin alınmadığına vurgu yapmıştır. Bu durumdan dolayı öğretmenlerin çoğunun başka meslekleri tercih ettiğini belirtmiştir. Bunun için tüm devlet memurlarının geçen sene yapılan Ortaöğretim öğretmenlerine yapılan kanun gibi olmasını istemiştir. İlköğretim öğretmenlerinin “Muvazene-i Umumiye”den maaşlarını almayı özel muhasebeden maaş aldıklarından dolayı, maaşlarının 1.000 kuruştan 800 kuruşa indirildiğini, buna karşılık Maarif Komisyonu’nun imkan varsa 1.000 kuruşu çıkartılmasını memnuniyetle karşılayacaklarını ifade etmiştir. Eşref Bey, kanun teklifinde öğretmen yardımcılarının yer alması konusu da dikkat çekmiştir. Memleketin her yerinde hizmet eden öğretmen yardımcılarının bulunduğu, öğretmen okulları ve mezunlarının sayısının azlığından dolayı öğretmen yardımcılarını ihtiyaç olduğuna vurgu yapmıştır. Bundan dolayı öğretmen yardımcılara zam yapılmasını Maarif Komisyonu adına istemiştir (TBMM. ZC., 27.12.1924, s. 255-256). Komisyonların mazbataları okunduktan sonra

Ruşen Eşref Bey, hayat pahalılığından dolayı öğretmen maaşlarının eridiğini bu meselenin iyi bir karara bağlanmasının gerekliliğinden bahsetmiştir. Onun için bir taraftan Maarif Vekaleti, ilköğretime dair yeni bir kanun hazırlamakla beraber Hakkı Tarık Bey'in aynı zamanda gayet gerekli bir zamanda teklifte bulunmasının yerinde olduğu söylemiştir. Bundan ötürü İlköğretim Kararnamesi'nin 13. maddesini yeni haliyle karar hemen verilir demiştir. Kanunun maddelerine geçilmesine karar verilmiş, 1. madde mecliste görüşülmüş ve Eşref Bey'de burada fikirlerini beyan etmiştir. (TBMM. ZC., 27.12.1924, s. 258-260). İzzet Ulvi Bey'in önergesi mecliste oya sunulmuş, dikkate alınmamıştır. Dahiliye Komisyonu'nun "*İlk Tedrisat Muallimlerinin aylığı asgarî 1.000 kuruştur. 3 senede bir 200 kuruş zammedilir*" önergesi kabul edilmiştir (TBMM. ZC., 27.12.1924, s. 257, 261). Ruşen Eşref Bey, 2., 3. ve 10. maddeler de söz almış ve bu maddeler de kabul edilmiştir (TBMM. ZC., 27.12.1924, s. 261-266).

Tekirdağ Milletvekili Cemil Bey ve 100 arkadaşının 31 Aralık 1924 tarihinde; meclis memurin ve hizmetlilerine ödenekli birer maaşlık ikramiye verilmesi önergesinin 1. maddesi mecliste görüşülmüştür. Ruşen Eşref Bey, memurlar devletten maaş alan memurlardır. Hiçbir vakit biz onlara bu şekilde yardımda bulunamayız. Bunu tamamen reddedelim demiştir. Ancak 1. madde meclis tarafından kabul edilmiştir (TBMM. ZC., 31.12.1924, s. 311-312).

Afyonkarahisar Milletvekili Ruşen Eşref Bey, "*Büyük Millet Meclisi'nin 1924 senesi bütçesinde münakale icrasına dair Kanun*" oylamasına 31 Aralık 1924 tarihinde katılmıştır. 148 milletvekilinin katılımıyla kanun oylamaya sunulmuştur. 123 evet ve 25 hayır ile kanun kabul edilmiştir. Ruşen Eşref Bey kanuna evet oyu vererek 1924 yılının son oylamasında da yer almıştır (TBMM. ZC., 31.12.1924, s. 328-329).

Ruşen Eşref Bey'in katıldığı 1925 yılının ilk oylaması "*Pamuklara arız olan haşerat ve emrazın imha ve tedaviri ve tohumlarının ıslahı hakkındaki kanun*" üzerine olmuştur. Kanun meclise 12 Ocak 1925 tarihinde gelmiş ve oylamaya 148 milletvekili katılmıştır. 130 evet, 16 hayır ve 2 çekimser oy ile kanun kabul edilmiştir. Ruşen Eşref Bey'de kanuna evet oyu kullanmıştır (TBMM. ZC., 12.01.1925, s. 120).

1925 senesi Muvazene-i Umumiye yasa tasarısı ve Muvazene-i Maliye Komisyon mazbatasının Maarif Vekaleti bütçesi, 5 Mart 1925 tarihinde görüşülmüştür (TBMM. ZC., 05.03.1925, s. 161). Bu görüşmede Ruşen Bey, genel olarak müziğin gerekli olduğunu, milletin hislerine, milli duygularına etki edeceğini, bütün medeni memleketlerde müziğin önemli olduğuna vurgu yapmıştır. Öğrencilerin de gündün güne müzik okullarına kayıt yaptırdığını ifade etmiştir. Halit Bey'in önergesi mecliste oylamaya sunulmuş ancak kabul edilmemiştir (TBMM. ZC., 05.03.1925, s. 171-188, 193).

23 Mart 1925 tarihinde "*Mensubin-i askeriye'nin tezyidi muhassessati*" hakkında yasa tasarısı, Müdafaa-i Milliye Vekaleti ve Muvazene-i Maliye Komisyonları mazbataları olarak mecliste görüşülmeye başlanmıştır. 1. madde mecliste tartışılırken (TBMM. ZC., 23.03.1925, s. 154), Ruşen Eşref Bey, burada Cumhurbaşkanlığı müzikası kısmının olduğunu, bu kurumun 101 senelik geçmişinin olduğunu vurgulamıştır. Bunlar için birçok masraf edildiğini ancak bunların elinde bulunan ve kullanılan aletlerin 60, 70 senelik aletler olduğunu belirtmiştir. Bu aletlere şimdiye kadar bakılmadığını, her sene bütçeye birkaç yüz lira ilavesiyle bunların tamir ettirildiğini belirtmiştir. Bu tamirle iyi bir sonuca ulaşılanın mümkün olmadığını ve bütçenin içerisine bu sene için hiç olmazsa 10.000 lira ilave edilerek en azından sazlarının doğrudan doğruya yenilenmesi rica etmiştir. Meclisteki milletvekilleri konunun bu olmadığı hakkında sesler yükseltmiş, Eşref Bey'de konu dışı değildir. Mademki, ordu mensupları mevzusunun konuşulduğunu ve bunun da konu ile ilintisinin olduğunu ifade etmiştir. Meclis Başkanı maddeye geçiyoruz deyince Ruşen Bey'de bu meselenin yine ihmal edileceğini, bu kadar masrafın, bu kadar verilen paranın hiçbir önemi olmadığını çünkü yine çürük aletlerle devam edileceğini, yeni aletlerden mahrum kalacağını dillendirerek "*rica ederim, dikkate alınız, acele*

etmeyiniz” demesine rağmen meclisten konu dışıdır diye sesler yükselmiştir (TBMM. ZC., 23.03.1925, s. 155).

1925 senesi Muvazene-i Umumiye yasa tasarısı ve Muvazene-i Maliye Komisyon mazbatasının Ziraat Bakanlığı bütçesinin 331 ve 344. kısımları 26 Mart 1925 tarihinde görüşülmeye başlanmıştır. Meclis Başkanı, Maarif Vekaleti bütçesine ait bir kısmın ilavesi hakkında bir önerge vardır demiştir. Afyonkarahisar Milletvekili Ruşen Eşref Bey ve 53 arkadaşının önergesi; güzel sanatlarımız yok denecek kadar azalmış, çiftçilik, hattatlık, müzehhiplik kurtarılması mümkün olan milli sanatlar arasında önemlidir. Geçen yıl Maarif bütçesinde bu sanatların gelişmesi için “*Medresetülhattatı*” için bir karşılık konmuştu. Halbuki 1925 bütçesinde bu kuruluş unutulmuş ve bundan dolayı hattın ve süslemenin son öğretmenleri aç kalmak ve birçok sıkıntılar yaşamışlardır. Güzel sanatlara ilgili olan meclisin Maarif bütçesindeki bu eksikliği telafi etmek için “*Medresetül Hattatının*” 1924 yılındaki bütçesinde olduğu gibi bir senelik toplu masrafı 3.408 liranın 1925 yılı Maarif bütçesinin 237. A bölümüne konulmasını teklif etmişlerdir. Teklif, meclis tarafından kabul edilmiştir (TBMM. ZC., 26.03.1925, s. 230, 239-240).

Eşref Bey bazen de komisyon adına söz alarak komisyon tarafından alınan kararı meclis kürsüsünden aktarmıştır. Örnek olarak; 26 Ocak 1924 tarih ve 401 numaralı Öğretmenin ve Öğrencinin askerlikten tecilleri hakkındaki 5 Mart 1912 tarihli kanunun 1. maddesini değişiklik kanununa ekli 1. madde 30 Mart 1925 tarihinde görüşülmüştür. Maarif Komisyonu adına söz alan Eşref Bey, ortak komisyonca tespit edilen bu maddedeki “*mümasili*” kelimesinden kast edilen anlamın yalnız ziraat okullarına benzeyenler anlamına geldiğini söylemiştir. Ziraat okulları gibi sanayi okulları da vardır ki ilköğretim okullarından yüksek ve bir devreli liselere eşdeğerdir tespitinde bulunmuştur. Bundan dolayı o öğrencinin hukukunda olan, onların da yüksek hizmetlere tabi olmaları kast edilmiştir diyerek konuya açıklık getirmiştir. Eşref Bey konuya açıklık getirerek öğretmen okullarından mezun olanların şimdiye kadar yüksek hizmetlere tabi tutulduğu halde şimdi tefsire vaz edildiğini, burada öğretmen okulundan mezun olanların yüksek hizmetlere tabi olmasına dair bir kayıt olmadığına vurgu yapmıştır. O, “*Mümasili*” demek aynı derecede olan, bunlara benzer okullardır konuşmasını yapmıştır. Meclis Başkanı oylamaya sunmuş ve madde aynen kabul edilmiştir (TBMM. ZC., 30.03.1925, s. 267).

30 Mart 1925 tarihinde, 1925 senesi Muvazene-i Umumiye yasa tasarısı ve Muvazene-i Maliye Komisyon mazbatasını bütçe değişikliği hakkında mecliste görüşmeler başlamıştır. Afyonkarahisar Milletvekili Ruşen Eşref Bey, 30 Mart 1924 tarihinde Medresetü'l-hattatın'ın “*hattatlar mektebi*” ünvanının değiştirilmesini teklif etmiştir. Ardından söz alarak, teklifin bir isim değişikliğinden ibaret olduğunu eklemiştir. Konuşmasına devam eden Eşref Bey, Recep Zühtü Bey'in Medresetü'l-hattatın'ın güzel sanatlar okulunda bir sınıf olarak ilavesini teklif ettiğini, kendisinin ise Arap kökenli olmasının yerine üniversite bölümlerinden ve güzel sanatların diğer şubelerinde kabul edildiği gibi hattatlar mektebi olmasını istemiştir (TBMM. ZC., 30.03.1925, s. 267). Tunalı Hilmi Bey'de, Hattat Mektebi söyleminde bulununca Eşref Bey'de Hattat Mektebi demek başkadır, Hattatlar Mektebi demek başkadır karşılığını vermiştir. Ardından Gaziantep Milletvekili Hafız Şahin Efendi ise o zaman Ramazan ayına neden oruç ayı demiyoruz ya da Allahuekber diyorsunuz da neden ekberi değiştirmek istemiyorsunuz diyerek sorular sorduktan sonra tarihi bir isimdir diyerek değiştirilmesine karşı çıkmıştır. Ruşen Eşref Bey'de karşılık olarak Medresetü'l-hattatın'ın meşrutiyet devrinde kurulduğunu ve kurulduğu zaman kendisine böyle bir isim verildiğini, yoksa bu kurumun 80-100 senelik bir müessese olduğunu belirtmiştir. Tunalı Hilmi Bey'in, birçok kez teklifleri Türkçeleştirelim, kanunları mümkün mertebe Türkçe yapalım teklifini benimsediğini ve bundan dolayı ünvanın değiştirilmesini arzu ve teklif etmiştir. Ruşen Bey de, bunda tarihe karşı bir nankörlük, yahut şöyledir, böyledir de bundan neden vazgeçiliyor gibi böyle bir mesele konusu bile olmadığını, onun için gereksiz yere zaman harcanmamasını ifade etmiştir. Eşref Bey, “*hattat mektebi*” olsun demiş (TBMM. ZC., 30.03.1925, s. 268) ve meclis tarafından teklif kabul edilmiştir (TBMM. ZC., 30.03.1925, s. 269).

31 Mart 1925 tarihinde mecliste Divan-ı Harplerden çıkan idam hükümlerinin sureti infazı hakkında bir kararı tefsiri ittihazına dair tezkere ve Adliye Komisyon mazbatasında, (TBMM. ZC., 31.03.1925, s. 297) Saruhan Milletvekili Abidin Bey'in konuşmasının son cümlesinde “*hangi meclis ve hangi milletvekili kabul etmez ki on gün, beş gün sonra bu hak, bu meclis tarafından Teşkilat-ı Esasiye'nin değiştirilmesi şeklinde verilmesin. Böyle bir delil var mı? Yoksa aceleyle sebep nedir?*” sorusunu sormuştur. Bunun üzerine Eşref Bey'de, konunun önemli ve acele olduğunu, görüşmeler yapılırken asilerin beklemediğini söyleyerek Abidin Bey'in sözlerini kesmiştir (TBMM. ZC., 31.03.1925, s. 298). Feridun Fikri Bey'de uzun bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında Teşkilat-ı Esasiye Kanunu üzerinde düşüncelerini aktarmıştır. Buna cevaben Ruşen Bey'de, Feridun Bey, “*siz atmacayı ökse ile mi tutarsınız?*” diye soru yöneltmiştir (TBMM. ZC., 31.03.1925, s. 300). Feridun Bey'in yine uzun konuşmasından sonra Eşref Bey, Feridun Bey'in atmacayı ökse ile tutacağından emindir cümlelerini sarf etmiştir (TBMM. ZC., 31.03.1925, s. 304). Ruşen Bey, Şeyh Sait'in¹ hareket ettiğini ve kendilerinin mecliste halen görüşme yaptığı serzenişinde bulunmuştur. Milletvekilleri bu konu üzerinde görüşmeler yaparak Ruşen Bey'de görüşler hakkında fikirlerini söylemiştir (TBMM. ZC., 31.03.1925, s. 305-310).

Afyonkarahisar Milletvekili Ruşen Eşref Bey'in 1923-1927 yılları arasında hayır oyunu son kullandığı kanun oylaması, 7 Nisan 1925 tarihinde gerçekleşen “*Muvazene-i Umumiye Kanununun 10. maddesi hakkındaki Tay teklifi*” olmuştur. 145 milletvekilinden 68'i kabul, 71'i ret, 2'i çekimser oy kullanılmıştır (TBMM. ZC., 07.04.1925, s. 165-166).

Halit Bey'in; Hacı Bayram Veli'nin yanında gömülü Şehit Nazım Bey'e, Müdafaa-i Milliye bütçesinin abideler ve şehitlikler inşası kısmından bir mezar taşı yapılması isteklerine dair önerge, 19 Nisan 1925 tarihinde mecliste görüşülmüştür. Afyonkarahisar Milletvekili Ruşen Eşref Bey, yapılacak beş abide arasında yolun üzerinde duran şehitlik de düşünülmüş müdür? sorusunu sormuştur. Kaldığı yerden devam eden Eşref Bey, önceden üzerlerinde tenekeden bir kağıt parçasının olduğunu ancak şimdi onlarında kaybolduğunu belirtmiştir. O, Sakarya Muharebesi'nde şehit olan erlerle subayları bir arada yatan bir şehitlik yapılmasının gerekli olduğunu ifade etmiştir. Recep Bey'de, bakanlığın öne sürdüğü teklifin, yalnız İnönü, Sakarya, Dumlupınar ve Çanakkale gibi genel muharebe meydanlarına ait olduğunu açıklamıştır. Teklif Başvekalete gönderilmiştir (TBMM. ZC., 19.04.1925, s. 161-162).

Darülfünun Emaneti'nin 1925 senesi bütçesi hakkında yasa tasarısı ve Muvazene-i Maliye Komisyon mazbatası, 20 Nisan 1925 tarihinde mecliste görüşülmüştür (TBMM. ZC., 20.04.1925, s. 250) Eşref Bey uzun bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında, bu meselenin önemli olduğunu, bu sebeple Maarif Komisyonu'nun gerekli kişilerden bilgi aldığını, bakanlık ve diğer komisyon üyeleriyle toplantı yapıldığını ifade etmiştir. Bu toplantılar neticesinde komisyonun çeşitli noktaları tespit ettiğini ve bunlardan birisinin öğretime, birisinin inzibata, diğerinin de özerlik meselesine ait olduğunu vurgulamıştır. Bundan dolayı iyileştirilmeye muhtaç olan bir kurum varsa onunla ilgilenmek gerektiğini söylemiştir. O, Darülfünun'un doğrudan doğruya bir ilmiye meselesini incelemesi başka şeydir, onun içinde öğretmen olarak, memur olarak bulunan kişilerin şu yetersizliği veya bu yetersizliği diğerine karıştırarak görüşmek tamamen başka bir şey olduğunu bunların karıştırılmamasını vurgulamıştır. Eğer kurum ile kurumun içindeki kişilerin diğerlerine karıştırarak görüşülecek olursa, açıklıktan ziyade iyice içinden çıkılmaz bir hale getirileceğinden bahsetmiştir. Fakat kurumun eksiklikleri giderilmeye çalışılırsa daha

¹ Şeyh Sait İsyani, 13 Şubat 1925 tarihinde Diyarbakır'ın Eğil bucağına bağlı Dicle köyünde saklanan mahkumları almaya gelen jandarmalara ateş açılmasıyla başlamıştır. Doğu Anadolu'da merkezi yönetime karşı gerçekleştirilen bir isyan hareketidir. İsyani, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin laik ve merkeziyetçi bir anlayışla yapılmasına karşı meydana gelen bir harekettir. İsyani, Nakşibendi tarikatı Şeyh Sait'in önderliğinde ve Zaza Kürtlerinin katılımıyla geniş alana yayılmıştır. 24 Mart 1925 tarihinde ise Türk Ordusu tenkil operasyonu başlatarak 15 Nisan 1925 tarihinde Şeyh Sait ve destekçileri yakalanarak isyan bastırılmıştır. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/seyh-sait-ayaklanmasi>. [Erişim Tarihi: 06.09.2023; 23:53].

faydalı bir sonuca erişilebileceğini belirtmiştir. Bundan dolayı Maarif Komisyonu'nun ulaştığı sonuç; Darülfünun'un eksik olan tüzüğüne bugünkü ihtiyaca uygun olmamasıdır. O mevcut tüzüklerin, ihtiyaçlar dolayısıyla diğerleriyle karşılık vermesinden dolayı karışıklıklar meydana gelmektedir denmiştir. Eşref Bey, Darülfünun ilminin eksik olduğunu, ortaöğretimin birtakım öğrenci aldığını, bu yüzden temeli olmayan öğrencinin sonuç olarak zayıf yetiştiğini ve bu yüzden de ilmin gelişmediğini ifade etmiştir. O,

*“Darülfünun'un asker kaçaklarına sığınak olduğunu söylüyor; asker kaçakçılığı etmek isteyen bir kaç genç orada tesadüfen bulunmuş diye bu, Darülfünun'un hayatı için mevcudiyeti için bir lekemi teşkil ediyor? Onun karşılığında vaktiyle, genel savaş sırasında, gerek İstiklal mücadelesinde yüzlerce, binlerce Darülfünun genci hayatlarını bu memleket için feda etmiştir. Bundan dolayı bu ve bu gibi diğerlerini bozan bilgiye öncelikle Darülfünun hakkında bu gibi fikre sahip olmak belki bizleri yanlış bir yola sevk edebilir. Onun için Darülfünun'un ihtiyaçları incelenirse ve bunlar bir kanun halinde tespit edilirse, iyileştirme meselesinde önemli bir adım atılmış olacağı”*nı söylemiştir.

Görüşmeler milletvekillerinin arasında devam etmiş Ruşen Bey'de hem komisyon adına hem de kendi adına söz alarak düşüncelerini ifade etmiştir. (TBMM. ZC., 20.04.1925, s. 272-273, 276-277).

21 Nisan 1925 tarihinde, Afyonkarahisar Milletvekili Ruşen Eşref Bey ve arkadaşlarının; Darülfünun'un iyileştirilmesi amacıyla her fakülte için Avrupa'dan bir uzman getirilmesine dair önerge vermiştir. Önergede, birinci olarak Darülfünun'un iyileştirmesinin ve düzenlenmesinin gerekli olduğu ve önceden tatil esnasında her fakülte için Avrupa'dan en az birer müderris getirilmesi, ikinci olarak Darülfünun Rektörlüğü hakkını bulunan Maarif Vekaleti altında Darülfünun Rektörlüğü'nden ve her fakülteden seçilmiş bir müderris ile Darülfünun'a mensup veya mensup olmayan ilim uzmanları arasında bakanlıkça seçilen 6 kişiden ve Darülfünun'un özerklik esasını korumak üzere, iyileştirmeyle ilgili tedbirlerin kararlaştırılması, üçüncü olarak adı geçen komisyonun verdiği kararlara dayanarak Maarif Vekaleti tarafından bir yasa tasarısı düzenlenerek gelecek toplantı senesinde Büyük Millet Meclisi'ne takdim edilmesi gerekliliği, meclis tarafından bir karara bağlanması teklif edilmiştir. Meclis Başkanı teklifi oylama sunmuş ve kabul edilmiştir. Bunun üzerine Hakkı Tarık Bey, sonucu ne olacak ? Kanun mu yapıyorsunuz sorunu sormuştur. Ruşen Bey'de, karardır cevabını vermiştir (TBMM. ZC., 21.04.1925, s. 316-317).

22 Nisan 1925 tarihinde, Canik Milletvekili Cavit Paşa'nın, Takvim-i Vekayi Matbaası'nın Maarif Vekaleti'ne devri ve ilk ve orta okullara özgü kitapların adı geçen matbaada basılarak öğrencilere karşılıksız verilmesi hakkında kanun teklifi ve reddine dair Maarif Komisyon mazbatasında mecliste okunmuştur (TBMM. ZC., 22.04.1925, s. 394). Afyonkarahisar Milletvekili ve Maarif Komisyon Başkanı adına konuşan Ruşen Eşref Bey'in,

“birinci olarak okul kitaplarının düzenli bir şekilde basılması ve vaktinde yerlerine ulaştırılması Maarif Vekaleti'nin esas vazifelerindedir. Karşılıksız tüm öğrenciye verilecekse şüphesiz gayet güzel bir düşüncedir. Fakat bütçeye vereceği ağırlık itibari ile tatbik kabiliyeti görülememektedir. Maarif Vekaleti tali ve iptidai tüm yatılı ve karşılıksız öğrenciye parasız kitap vermektedir. Bütçesinde bu hususa ait ödenekte vardır. Adedi yüz binlere ulaşan ve kitap parası tedarik etmek kuvvet ve kudretinde bulunan öğrencilere de karşılıksız kitap verilmesi bakanlık bütçesini fazlaca kabartmaktan başka bir faydası görülmemektedir. Kanun teklifinin kabulü halinde okul kitapları, Maarif Vekaleti tarafından bir türlü tek çatı altına alınacaktır. Bu ise yazarların kitapçıları hukuku ve yazarların ve matbaacılığın memleketimizde gelişmesi itibari ile çok önemlidir. İkinci olarak Takvim-i Vekayi Matbaası adıyla bugün bir matbaa mevcut değildir. Bundan maksat, matbaa-i

amire ise, esasen adı geçen matbaa Maarif Vekaleti emrindedir. Ayrıca bir kanun maddesine gerekli görülmemektedir. Önceki gerekçelere göre kanun teklifinin reddi komisyonumuzca uygun görülmüş olmakla meclise arz edilmiştir” denmiştir.

Meclis Başkanı da mazbatayı oylamaya sunmuş ve mazbata kabul edilmiştir (TBMM. ZC., 22.04.1925, s. 394-395).

1 Kasım 1925 tarihinde 4. Şubeye seçilen üyeler arasında Afyonkarahisar Milletvekillerinden Ruşen Eşref Bey vardır. Ayrıca 160 oy olarak Divan Katipliğine seçilmiştir (TBMM. ZC., 01.11.1925, s. 14-15).

9 Kasım 1925 tarihinde, Mesai yasa tasarısı ve Ticaret Komisyon mazbatasının 17. maddesi mecliste görüşülmüştür. Bunun üzerine söz alan Ruşen Eşref Bey, orada bir “*en azdan*” kelimesi vardır. Daha Türkçe olması için “*en az*” denilmesinin daha uygun olacağını ifade etmiştir. Meclis Başkanı da mecliste oylamaya sunmuş ve Ruşen Eşref Bey’in dediği gibi düzeltilerek madde kabul edilmiştir (TBMM. ZC., 09.11.1925, s. 65).

Ruşen Eşref Bey ikinci meclisteki süreç içerisinde iki kere izin aldığı göze çarpmaktadır. Bunlardan ilki daha önce bahsi geçen 8 Aralık 1923 tarihindeki 12 günlük iznidir. 30 Aralık 1925 tarihinde ise üyelerin izni hakkında “*Divanı Riyaset*” kararında, Meclis Başkanı, Afyonkarahisar Milletvekili Ruşen Eşref Bey’in, 25 gün doktor raporuna göre izin verilmesini meclise sunmuş ve oylama kabul edilmiştir (TBMM. ZC., 30.12.1925, s. 293-294).

“*Türkiye Cumhuriyeti ile Sırp, Hırvat ve Slaven Krallığı arasında 28 Teşrinievvel 1925/13441 tarihinde Ankara’da tanzim ve imza olunan muahedenet muahedesinin tasdiki hakkındaki kanun*” 31 Aralık 1925 tarihinde mecliste oylamaya sunulmuştur. Oylamaya katılan 175 milletvekilinin hepsi kanuna evet oyu vermiştir. Afyonkarahisar Milletvekili Ruşen Eşref Bey’de kanun oylamasında yer almış ve evet oyu vererek 1925 yılının son kanun oylamasında da yer almıştır (TBMM. ZC., 31.12.1925, s. 325).

Afyonkarahisar Milletvekili Ruşen Eşref Bey’in 1926 yılında katıldığı ilk oylama, 4 Ocak 1926 tarihinde meclise gelen “*11 Nisan 1334 tarihli Gümrük Kanununun 62. maddesine müzeyyel kanun*”udur. 144 milletvekilinin katılımıyla gerçekleştirilen oylamada 142 milletvekili kabul oyu kullanırken, 1 milletvekili reddetmiş, 1 milletvekili de çekimser oy kullanmıştır. Afyonkarahisar Milletvekillerinden Ruşen Eşref Bey kanun oylamasına katılarak evet oyu kullanmıştır (TBMM. ZC., 04.01.1926, s. 46).

15 Şubat 1926 tarihinde “*İstanbul Tahmil ve Tahliye Şirketince istikraz edilecek olan yarını milyon liraya Maliye Vekâletinin kefaleti hakkındaki kanun*” ikinci defa mecliste oylamaya sunulmuştur. Toplam 286 milletvekilinin arasında oylamaya katılan milletvekili sayısı 130 kişidir. 156 milletvekili oylamaya katılmamıştır. Oylamaya katılanlar arasında 121 milletvekili evet oyu kullanmıştır. 8 milletvekili hayır, 1 milletvekili de çekimser kalarak kanun kabul edilmiştir. Afyonkarahisar Milletvekili Ruşen Eşref Bey, ilk defa kanun oylamasına katılmamıştır (TBMM. ZC., 15.02.1926, s. 212-213).

15 Mayıs 1926 tarihinde Şark İstiklal Mahkemesi için savcı yardımcısı seçiminde 4. Şube’den Ruşen Eşref Bey seçilmiştir (TBMM. ZC., 15.05.1926, s. 122). Yine aynı ay içerisinde Ruşen Eşref Bey; İstanbul Milletvekili merhum Abdurrahman Şeref Bey’in kızlarına vatan hizmeti olarak maaş verilmesi hakkında kanun teklifi, Meclis Başkanı tarafından 24 Mayıs 1926 tarihinde, Layiha Komisyonu’na havale edilmiştir. Ardından bu konu hakkında Layiha Komisyon mazbatası, yine Meclis Başkanı tarafından Muvazene-i Maliye Komisyonu’na havale edilmiştir (TBMM. ZC., 24.05.1926, s. 455, 474).

8 Haziran 1926 tarihinde, Urfa Milletvekili Refet Bey’in, Lise ve Orta okullarda ücretsiz yatılı öğrencilerin kabul edilmesi hakkında kanun teklifi ve Maarif ve Muvazene-i Maliye Komisyonları mazbataları mecliste görüşülmüştür, Ruşen Eşref Bey, Maarif Komisyon Başkanı

adına söz alarak Refet Bey'in teklifinin komisyon tarafından görüşüldüğünü ve incelendiğini ifade etmiştir. Maarif Vekaleti'nce gerekli ve faydalı görülen teklifin kabul edildiğini belirtmiştir (TBMM. ZC., 08.06.1926, s. 261 (8)).

1 Kasım 1926 tarihinde 2. Şube'ye; Afyonkarahisar Milletvekili Ruşen Eşref Bey seçilmiştir (TBMM. ZC., 01.11.1926, s. 8). 1926 yılının sonuna gelindiğinde ise 30 Aralık 1926 tarihinde "Karadeniz Boğazı Tahlisiye İdaresinin 1927 Senesi Bütçe Kanunu" mecliste oylamaya sunulmuştur. 169 milletvekili oylamaya katılmış ve tamamı evet oyu kullanmıştır. 6 milletvekili boş oy atmıştır. 112 milletvekili oylamaya katılmamasına rağmen kanun kabul edilmiştir. Afyonkarahisar milletvekillerinden Ruşen Eşref Bey'de kanun oylamasına katılarak evet oyu kullanmış ve yılın son kanun oylamasında yer almıştır (TBMM. ZC., 30.12.1926, s. 236-237).

Kırklareli Milletvekili Doktor Fuat Bey'in, çocukların genel sinema yerlerine gitmelerinin yasaklanması hakkında kanun teklifi görüşülmeye başlanmıştır (TBMM. ZC., 17.01.1927, s. 325). Afyonkarahisar Milletvekili Ruşen Bey, bu kanun teklifinin gerekli görülen bir ihtiyaç üzerine yapıldığını ancak buradaki kısıtlamanın çok büyük olduğunu ifade etmiştir. O, 18 yaş veya daha alt bir yaşta bulunan çocukların genel sinema ve tiyatrolara gitmelerinin kesin şekilde yasaklanmış diye bir şey yapılması, onların hürriyetlerini sınırlandırmak olduğunu belirtmiştir. Bu yaşta bulunan çocukların özellikle şehirde yaşıyorsa ve eğitimde bulunuyorsa tiyatroya gitmelerini, kendi eğitimlerini, kendi terbiyelerini sağlamalarının gerekli olduğu dile getirmiştir. Bazı milletvekilleri, çocukların hükümetin izni ile tiyatro ve sinemaya gidileceğini söylediklerini ancak bunu nasıl belirleyeceklerini ve nasıl sınırlama getireceklerini sormuştur. Bunun için herhangi bir komisyon oluşturulup bu eser ahlakidir, bu eser gayri ahlakidir mi diyecek şeklinde sorularına eklemeler yapmıştır. Eşref Bey, bundan dolayı bu görüşün daha çok karışıklık yaratacağını ve bu kanunun kendisinden beklenecek olan faydasından ziyade Türk gençleri için zararlı olacağını düşünmüştür. Onun için bu kapsamının tekrar incelenmesi için maddenin komisyona gönderilmesini teklif etmiştir. Kastamonu Milletvekili ve Adliye Komisyonu adına Ali Nazım Bey ise, teklifleri var mıdır, maddenin komisyonda hangi sebepten ve neyin üzerine araştırılmasını talep ediyorlar? sorusunu sormuştur. Ruşen Bey'de, "teklif ediyorum, tekrar komisyona iade edilsin" demiştir. Ardından ise bir ailenin çocuklarını buralara götürmeyecek dendiği, çocuğun anası ve babası herhangi bir piyes ve film hakkında az çok bir bilgiye sahip ise sinema filminin şu veya bu şekilde sorun görmüyorsa, çocuğunu alıp da niye götürmemesini? diyerek daha kapsamlı araştırılması gereklidir ifadelerini kullanmıştır. Ruşen Bey konuşmasına devam ederek, çocukların akşam tiyatro ve sinemaya akşam gidemez dendiğini, fakat bunların akşam gösterime girdiğinden çocukların bunları izleyemeyeceğini, aslında faydadan çok zarar getireceğini belirtmiştir. (TBMM. ZC., 17.01.1927, s. 326). Mecliste görüşmeler devam ederken Eşref Bey tekrar söz alarak, 18 yaşındaki bir çocuk medeni kanun gereğince evlendiğini ve bu kanun gereğince 17 yaşında olan bir kızın da evlendiğini, bunları engellemek için sinema kapılarına bir de nüfus memuru mu koyacağız? tepkisini göstererek tekrardan Maarif Komisyonu'na gönderilmesini istemiştir (TBMM. ZC., 17.01.1927, s. 327). Bayazıt Milletvekili Şefik Bey'de, yalnız sinema ve tiyatroyu söyleyip de barları, dans salonlarını saymamak doğru değildir demiştir. Ruşen Eşref Bey'de asıl onların yasak edilmesini, tiyatroların serbest bırakılmasını lazımlıkla tersinin yapılmaya çalışıldığı siteminde bulunmuştur (TBMM. ZC., 17.01.1927, s. 328). Ruşen Bey, Maarif Komisyonu'na havale edilmesini istemiştir ve Meclis tarafından kabul edilmiştir (TBMM. ZC., 17.01.1927, s. 328-329).

"Maliye Vekâleti 1926 Sene-i Maliyesi Bütçesine Tahsisatı Munzama İtası Hakkındaki Kanun" mecliste ikinci defa oylamaya sunulmuştur. 134 milletvekili oylamaya katılmış ve tamamı evet oyu kullanarak kanun kabul edilmiştir. 152 milletvekili oylamada yer almamıştır. Afyonkarahisar milletvekillerinden Ruşen Eşref Bey'in 1927 yılında katıldığı ilk kanun oylamasına evet oyu vermiştir (TBMM. ZC., 22.01.1927, s. 438-439).

Eczacılar ve Eczaneler hakkında yasa tasarısı ve Sağlık ve Adliye Komisyonları mazbatalarında yer alan 33. madde 22 Ocak 1927 tarihinde mecliste görüşülmüştür. Şefik Bey, "bizim şimdiye

kadar gördüğümüz reçeteler Fransızca yazılıyor. Bu reçeteler doktor ile eczacıdan ve bir de Fransızca bilenlerden başkası için ne olduğu ne miktar verildiği bilinmiyor” ifadelerini kullanmıştır. Afyonkarahisar Milletvekili Ruşen Eşref Bey’de, her eczacı Fransızca bilir karşılığını vermiştir. Muhtar Bey’de, doktor tabii ki de diplomasının numarasını bilir ve kendi ikametgahını yazar ve orada da açıklamalarda bulunursa tesadüfi olarak üzerinde basılı kağıdı yoktur, lakin bu reçeteyi verip gayet acil bir hastanın tedavisine ihtiyaç var diye bir takım açıklama yaptıktan reçete kabul olunamaz mı? Olunabilir demiştir. Bunun üzerine Ruşen Eşref Bey, imkan ve ihtimal yoktur diyerek cevap vermiştir. Muhtar Bey’de, bir doktor arkadaşlarıyla beraber gezmeye gitmiştir. Kırdan bir eğlence yapıyorlar, tesadüfi olarak o gün gezmeye gittiğinde üzerinde basılı kağıdı yoktur cümlesini kurmuştur. Ruşen Bey’de olur mu? sorusunu sormuştur. Muhtar Bey’de cevaben olabilir, mesela para çantasını unutup da evden çıkan adamlar çok olduğu halde reçete defterini unutup da bir yere giden doktor olmaz mı? Böyle bir halde ne olur? demiştir. Ruşen Bey’de, Meclis Başkanı’ndan söz istemiş ancak tartışma olmasın diye söz vermemiştir. 33. madde mecliste oylama sunulmuş ve kabul edilmiştir (TBMM. ZC., 22.01.1927, s. 424, 429-430).

21 Mart 1927 tarihinde, Binaların numaralanması ve sokaklara isim verilmesi hakkında yasa tasarısı ve Dahiliye Komisyon mazbatasının 5. maddesi mecliste görüşülmüştür (TBMM. ZC., 21.03.1927, s. 184). Ruşen Bey, mademki isim veriliyor, isim yerine numara da verebilir. Yazılırsa ne olur? İsimsiz birçok sokak var, isim bulunamıyor, bulmak zordur. Bir sokağa isim vermek gayet uzun bir iştir. Birçok araştırma yapmak gerekir. Birtakım komisyonlar oluşturulacak, onlara isim verecektir. Bundan dolayı isim yoktur, kanun gereğince numara konulamaz diye sokaklar isimsiz ve numaralı mı kalsın? Ne kaybedilir. Öyle bir şey ilave edilse? Onun için bir sokağın numarası olursa, o ismi demektir. Abartılacak bir mesele değildir. Kabul edilsin, mesele bitsin gitsin konuşmasını yapmıştır (TBMM. ZC., 21.03.1927, s. 187). Milletvekilleri bu tasarı hakkında düşüncelerini söylerken tekrar söz alan Ruşen Bey, Muhtar Bey biraz önce dedi, ki, numara da konabilir, harf de konabilir. Bu meseleyi halletmek için, isim kavramı içinde numara ve harfin de dahil olduğu kabul edilsin, belediyeleri serbest bırakılsın ister numara, ister harf konulsun. Fakat bu harf ve numara isim makamında olduğu için, isim kavramı içerisine girsin demiştir. Aydın Milletvekili Mithat Bey’de, harf isim şeklinde girilebilir, fakat numara numaradır ifadelerini kullanmıştır. Ruşen Bey’de, burada isim olur karşılığını vermiştir (TBMM. ZC., 21.03.1927, s. 188). Cemil Bey ise devlet yeni bir nüfus kaydı yapacaktır. Yeniden de emlak kaydı ve arazi kaydı yapılmaktadır. Doğal olarak yeni tespit edilen ve bütün her şeyin karışmaması için tedbirler almak hükümetin vazifesidir demiştir. Ruşen Bey’de, bütün sokakların isimleri yeniden mi değişecektir? derken meclisten hayır sesleri yükselmiş ve mecliste madde oylamaya sunularak kabul edilmiştir (TBMM. ZC., 21.03.1927, s. 189).

Büyük Millet Meclisi Dahiliye Tüzüğü hakkında Nizamname-i Dahili Encümeni teklif ve mazbatasının 211. maddesi 30 Nisan 1927 tarihinde mecliste görüşülmüştür (TBMM. ZC., 30.04.1927, s. 310). Bunun üzerine Eşref Bey,

“katiplerin sayısı indirildikçe görevlerini yükseltiyorsunuz. Mesela tutanak yazmaktır. Şimdiye kadar katipler tutanak yazmazdı. Onun için önceden birinci maddeden bunun kaldırılmasını rica etmiştir. Sonra gizli oturumlarda harfiyen tutanak tutmak, bu çok ağır bir şeydir. Ya bir harf, ya bir kelime eksik yazarsa bundan dolayı tüzük gereğince ihtaramı maruz kalsınlar?”

Onun için bu maddedeki harfiyen kelimesinin kaldırılmasını teklif etmiştir. O, 211. maddenin altıncı maddesindeki “harfiyen” ve 1. maddede “Zabit hulâsasını yazmak” kelimelerinin kaldırılmasını teklif etmiştir. (TBMM. ZC., 30.04.1927, s. 320). Yazmak yerine tahsis etmek ve harfiyen kelimesinin kaldırılması meclis tarafından kabul edilmiştir (TBMM. ZC., 30.04.1927, s. 320-321).

Afyonkarahisar Milletvekili Ruşen Eşref Bey'in dört yıllık milletvekilliği süresince katılmadığı son kanun oylaması 25 Haziran 1927 tarihinde meclise gelen “*Posta Kanunu İle Telgraf ve Telefon Kanununun Bazı Maddelerini Muaddil Kanun*” olmuştur. Kanun oylamasına 146 milletvekili katılmış ve tamamı evet oyu vererek kanun kabul edilmiştir. 140 milletvekili de oylamada yer almamıştır (TBMM. ZC., 25.06.1927, s. 833-834).

Kurucu meclisin son kanun oylaması “*Mardin Mebusu Sabıkı Merhum Derviş Beyin Zevcesine Hidemat-ı Vataniye Tertibinden Maaş Tahsisine Dair Kanun*”dur. 183 milletvekili oylamaya katılmıştır. 172 milletvekili kanuna kabul oyu vermiştir. 8 milletvekili kanunu reddetmiştir. 3 milletvekili çekimser oy kullanmıştır. 1 milletvekili boş oy atmıştır. 103 milletvekili oylamaya katılmamış olmasına rağmen kanun kabul edilmiştir. Ruşen Eşref Bey'de 1923-1927 yılları arasında mecliste Afyonkarahisar Milletvekili olarak katıldığı son kanun oylaması olmuştur. Ruşen Bey kanuna evet oyu vermiştir (TBMM. ZC., 26.06.1927, s. 848-849).

SONUÇ

Ruşen Eşref Bey'in konuşmaları ve katıldığı oylamaları bakıldığında genel olarak 1923-1925 arasında mecliste daha yoğun çalıştığı görülmektedir. Ruşen Bey, Posta ve Telgraf Kanunu hakkında konuşmalar yapmıştır. O, özellikle alınan ücretler ve gelirle ilgili düşüncelerini ifade etmiştir. Bir yandan köylünün hakkını savunurken diğer yanda da gazete dağıtımda alınan ücretlerin azaltılmasını ve her kesime gazetenin gönderilmesi için çaba sarf etmiştir. Pul masrafların fazla alınmasına itiraz etmiştir.

Eşref Bey, Afyonkarahisarlıların da hakkını savunmuştur. Ziraat araç ve gereçler, hayvan ve zirai tohumlar konusunda Afyonkarahisar'da yaşayan halkın da yardıma muhtaç olduğu ifade etmiştir.

Ruşen Bey'in en çok üzerinde durduğu konu eğitim ve öğretim üzerine olmuştur. Kendisi, Maarif Komisyonu'nda da yer almasından dolayı özellikle öğretmen ve öğrenci konularında düşüncelerini en üst perdeden meclis kürsüsünden aktarmıştır. Öğretmenlerin durumlarının iyileştirilmesi ve öğretmenler arasında yapılan ayrımların sakıncalarından bahsetmiştir. Öğretmenlerin verdiği ders saatinden tutun, aldığı ücrete kadar milletvekilleri ile görüş alışverişinde bulunmuştur.

Eşref Bey, özellikle üniversite kurumları ve bu kurumların yapısı, işleyişi hakkında sürekli söz aldığı tespit edilmiştir. Galatasaray Lisesi'nden Üniversite Emanet Yasası'na kadar, bazı konularda iyileştirme yapılmasını, bazı konuların değiştirilmesi halinde yanlış yapılacağını ifade etmiştir.

O, Öğrencilerle ilgili, öğrencinin eğitim düzeyi ve aldığı dersler, öğrencilerin tiyatro ve sinemaya gitmeleri hakkında, öğrencilere verilecek olan kitaplar konusunda konuşmalar yaptığı görülmektedir. Eşref Bey'in dikkat çeken konuşmalarından birisi de güzel sanatlar ve müzik konusu olmuştur. Kendisi müziğin toplum açısından ve gelişme açısından önemli olduğu dile getirmiştir. Cumhurbaşkanlığı müzikasına ek ilave ödenek verilmesini ve müzik aletlerin iyileştirilmesi ile ilgili düşüncelerini meclisten milletvekillerine aktarmıştır.

Özetle; Afyonkarahisar Milletvekili Ruşen Eşref Bey, imar, ziraat, eğitimin bütün kademeleri, güzel sanatlar, eczane, tüzük gibi daha birçok konu hakkında konuşmalar yaparak meclisteki kürsüyü aktif olarak kullanmıştır. Tespit edilen araştırmalar doğrultusunda Ruşen Bey'in 1923-1927 yılları arasında 599 kanun oylamasında 368'ine evet oyu verdiği görülmektedir. O, ayrıca 4 yıl içerisinde 7 hayır, 3 çekimser oy kullanmıştır. Buna ilaveten Eşref Bey, 221 oylamaya da katılmamıştır.

KAYNAKÇA

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30..18.1.1/4.47..19./107-7.

Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, Sene 1, Sayı 20, 10 Nisan 1920.

Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, Sene 2, Sayı 180, 9 Mayıs 1921.

Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, Sene 2, Sayı 215, 21 Haziran 1921.

Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, Sene 2, Sayı 238, 18 Temmuz 1921.

Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, Sene 2, Sayı 257, 7 Ağustos 1921.

Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, Sene 2, Sayı 260, 10 Ağustos 1921.

Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, Sene 2, Sayı 264, 14 Ağustos 1921.

Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, Sene 3, Sayı 409, 19 Ocak 1922.

İkdam Gazetesi, Sene 28, Sayı 8604, 23 Şubat 1921.

Türk Yurdu, c. XI, S. 10, 18 Ocak 1917.

Türk Yurdu, c. XIII, S. 3, 27 Eylül 1917.

Türk Yurdu, c. XIII, S. 5, 25 Ekim 1917.

Açıklamalı Yönetim Zamandizini: 1919-1928 (2012), [(Ed. Nuray E. Keskin)], Cilt I, Ankara: Türkiye Cumhuriyeti İdare Tarihi Araştırması (TİDATA).

BİRİNCİ, N. (1988). *Ruşen Eşref Ünaydın*. Ankara: Sevinç Matbaası.

İĞDEMİR, U. (1959). Ruşen Eşref Ünaydın, *Bellekten*, Cilt 8 (Sayı 92), ss. 627-636.

İNÜĞÜR, N. (1993). *Basın ve Yayın Tarihi*. İstanbul: Der Yayınları.

ÖZKAYA, Y. (1985). Milli Mücadele'de Anadolu Ajansı'nın Kuruluşu ve Faaliyetine Ait Bazı Belgeler, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 1 (Sayı 2), ss. 587-608.

ÖZTÜRK, K. (1995). *Türk Parlamento Tarihi TBMM II. Dönem 1923-1927*, Cilt 3. Ankara: TBMM Basımevi.

SAGLAM, N. (1999). *Ruşen Eşref Ünaydın (Hayatı ve Eserleri)* (Basılmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

SINAR, A. (2007). Bir Şehrin Edebiyata Yansıyan Acı Hikayesi: Milli Mücadelede Bursa. *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl:8 (Sayı:13), 337-361.

SİBGATULLİNA, A. (2019). Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi ve Türk Yazarları, (Ed. Bekir Koçlar, Mehmet Pınar, Eyüp Toprak, Özlem Karapınar), Hâkimiyet-i Millîye Uluslararası Bilgi Şöleni, Van.

TBMM (Türkiye Büyük Millet Meclisi) Albümü (1920-2010). (2010). (Ed. Sema Yıldırım, Behçet Kemal Zeyney), , Cilt I 1920-1950, Baskı II, Ankara: Gökçe Ofset Matbaacılık.

TBMM Arşivi, Ruşen Eşref Bey, Hal Tercümesi.

- TBMM Arşivi, Ruşen Eşref Bey, Seçim Mazbatası.
- TBMM. ZC (Zabıt Ceridesi)., Cilt 1, Devre II., Beşinci İçtima.
- TBMM. ZC., Cilt 1, Devre II., Birinci İçtima.
- TBMM. ZC., Cilt 1, Devre II., Dokuzuncu İçtima.
- TBMM. ZC., Cilt 1, Devre II., Dördüncü İçtima.
- TBMM. ZC., Cilt 1, Devre II., İkinci İçtima.
- TBMM. ZC., Cilt 1, Devre II., Onikinci İçtima.
- TBMM. ZC., Cilt 1, Devre II., Onüçüncü İçtima.
- TBMM. ZC., Cilt 1, Devre II., Üçüncü İçtima.
- TBMM. ZC., Cilt 10, Devre II., Birinci İçtima, İçtima Senesi 2.
- TBMM. ZC., Cilt 10, Devre II., Sekizinci İçtima, İçtima Senesi 2.
- TBMM. ZC., Cilt 11, Devre II., Yirmidokuzuncu İçtima, İçtima Senesi 2.
- TBMM. ZC., Cilt 12, Devre II., Otuzbeşinci İçtima, İçtima Senesi 2.
- TBMM. ZC., Cilt 15, Devre II., Yetmişinci İçtima, İçtima Senesi 2.
- TBMM. ZC., Cilt 16, Devre II., Doksanıncı İçtima, İçtima Senesi 2.
- TBMM. ZC., Cilt 16, Devre II., Seksenbeşinci İçtima, İçtima Senesi 2.
- TBMM. ZC., Cilt 16, Devre II., Seksendokuzuncu İçtima, İçtima Senesi 2.
- TBMM. ZC., Cilt 16, Devre II., Seksensekizinci İçtima, İçtima Senesi 2.
- TBMM. ZC., Cilt 17, Devre II., Doksanaltıncı İçtima, İçtima Senesi 2.
- TBMM. ZC., Cilt 18, Devre II., Yüzaltıncı İçtima, İçtima Senesi 2.
- TBMM. ZC., Cilt 18, Devre II., Yüzdokuzuncu İçtima, İçtima Senesi 2.
- TBMM. ZC., Cilt 18, Devre II., Yüzsekizinci İçtima, İçtima Senesi 2.
- TBMM. ZC., Cilt 18, Devre II., Yüzyedinci İçtima, İçtima Senesi 2.
- TBMM. ZC., Cilt 19, Devre II., Beşinci İçtima, İçtima Senesi 3.
- TBMM. ZC., Cilt 19, Devre II., Birinci İçtima, İçtima Senesi 3.
- TBMM. ZC., Cilt 2, Devre II., Onaltıncı İçtima.
- TBMM. ZC., Cilt 2, Devre II., Ondokuzuncu İçtima.
- TBMM. ZC., Cilt 2, Devre II., Onsekizinci İçtima.
- TBMM. ZC., Cilt 2, Devre II., Onyedinci İçtima.
- TBMM. ZC., Cilt 2, Devre II., Yirminci İçtima.

TBMM. ZC., Cilt 20, Devre II., Otuzdördüncü İçtima, İçtima Senesi 3.

TBMM. ZC., Cilt 20, Devre II., Otuzüçüncü İçtima, İçtima Senesi 3.

TBMM. ZC., Cilt 21, Devre II., Otuzaltıncı İçtima, İçtima Senesi 3.

TBMM. ZC., Cilt 22, Devre II., Elliialtıncı İçtima, İçtima Senesi 3.

TBMM. ZC., Cilt 25, Devre II., Doksandokuzuncu İçtima, İçtima Senesi 3.

TBMM. ZC., Cilt 25, Devre II., Yüzyedinci İçtima, İçtima Senesi 3.

TBMM. ZC., Cilt 26, Devre II., Yüzonaltıncı İçtima, İçtima Senesi 3.

TBMM. ZC., Cilt 27, Devre II., Birinci İçtima, İçtima Senesi 4.

TBMM. ZC., Cilt 28, Devre II., Yirmibeşinci İçtima, İçtima Senesi 4.

TBMM. ZC., Cilt 28, Devre II., Yirminci İçtima, İçtima Senesi 4.

TBMM. ZC., Cilt 28, Devre II., Yirmisekizinci İçtima, İçtima Senesi 4.

TBMM. ZC., Cilt 30, Devre II., Kırkbeşinci İçtima, İçtima Senesi 4.

TBMM. ZC., Cilt 31, Devre II., Altmışbirinci İçtima, İçtima Senesi 4.

TBMM. ZC., Cilt 33, Devre II., Seksenikinci İçtima, İçtima Senesi 4.

TBMM. ZC., Cilt 33, Devre II., Seksenüçüncü İçtima, İçtima Senesi 4.

TBMM. ZC., Cilt 4, Devre II., Altmışbeşinci İçtima.

TBMM. ZC., Cilt 4, Devre II., Altmışbirinci İçtima.

TBMM. ZC., Cilt 4, Devre II., Altmışdördüncü İçtima.

TBMM. ZC., Cilt 4, Devre II., Altmışikinci İçtima.

TBMM. ZC., Cilt 4, Devre II., Yetmişbeşinci İçtima.

TBMM. ZC., Cilt 4, Devre II., Yetmişdördüncü İçtima.

TBMM. ZC., Cilt 5, Devre II., Doksanbirinci İçtima.

TBMM. ZC., Cilt 5, Devre II., Seksenaltıncı İçtima.

TBMM. ZC., Cilt 5, Devre II., Seksendördüncü İçtima.

TBMM. ZC., Cilt 5, Devre II., Seksensekizinci İçtima.

TBMM. ZC., Cilt 5, Devre II., Seksenüçüncü İçtima.

TBMM. ZC., Cilt 5, Devre II., Seksenyedinci İçtima.

TBMM. ZC., Cilt 5, Devre II., Yüzikinci İçtima.

TBMM. ZC., Cilt 7, Devre II., Birinci İçtima, İçtima Senesi 2.

TBMM. ZC., Cilt 7, Devre II., Onbirinci İçtima, İçtima Senesi 2.

TBMM. ZC., Cilt 8, Devre II., Kırkdördüncü İçtima, İçtima Senesi 2.

TBMM. ZC., Cilt 8, Devre II., Otuzüçüncü İçtima, İçtima Senesi 2.

ÜNAYDIN, R., E. (1972). *Diyorlar Ki*, (Ed. Şemsettin Kutlu). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

YILMAZ, H. (2016). “1923 Yılı Mizah Basınında Kadınların Seçme-Seçilme Hakkı ve Kadınlar Halk Fırkası”, *Atatürk Yolu Dergisi*, (Sayı 59), ss. 263-296.

<http://www.kimkimdir.net.tr/kisiler/rusen-esref-unaydin> (Erişim Tarihi: 20.06.2023).